

Авторський текст брошури перемежований уривками оригінальних документів, що дозволяє уявити історію міської символіки як доволі складний процес, в тому числі обумовлений політичними міркуваннями і не обмежений виключно обговоренням художнього втілення проєктів. Видання ілюстроване не лише ескізами прапорів, печаток та гербів Сумського слобідського козацького, Сумського гусарського полків, міста Суми, багато з яких демонструється вперше в кольоровому варіанті, але й портретами та фотографіями геральдистів, причетних до розробки гербів м. Суми. Ряд фотографій демонструють сучасне втілення герба міста Суми на нагородах Сумської міської ради, реконструйованих вулицях міста, пам'ятних знаках, будинках і т.п. У «Післямові» автор знов звернув увагу на виховне значення символіки, «що об'єднує городян в єдину громаду, уособлюють її права та обов'язки», а примноження слави міста залежатиме від того, як сумчани будуть вживати надалі символи, шанобливо ставитися до них, розвивати краєзнавчі дослідження та поширювати знання про рідне місто.

З метою вдосконалення подальших видань з історії міста Суми, варто звернути увагу на окремі недоліки. Зокрема, описка на ст. 18. Парсуна, на якій зображений перший сумський по-

лковник, підписана «Герасим Герасимович Кондратьєв», тоді як правильно було написати «Герасим Кіндратович Кондратьєв». Також, на нашу думку, правильніше було б змінити назву четвертої глави видання («Ескізи гербів для міста Суми Йоганна Бекенштейна»), оскільки в ній йдеться не стільки про символіку конкретно міста Суми, скільки про емблематику Сумського слобідського козацького полку.

Загалом, «Історія символіки міста Суми» є цікавим науково-популярним і виданням, акцентованим на прикладі одного з українських міст на розвиткові вітчизняних вексилології, сфрагістики та геральдики. Фактичні дані, окрім вказаної нами описки, є достовірними. Положення та висновки автора відповідають сучасному баченню розвитку символіки в Україні.

Є всі підстави зробити висновок, що рецензовані видання, підготовлені кандидатом історичних наук Дмитром Кудіновим – це новий крок у розвитку і популяризації краєзнавства в Україні, важливий приклад «прикладного краєзнавства», що сприяє інформаційному насиченню туристичної та екскурсійної галузі, а завдяки англійській версії робить доступним знання про історико-культурну спадщину міста Суми для світової спільноти.

Микола Дмитренко (м. Київ)

Енциклопедична перлина українського краєзнавства

До найактуальніших проблем історичної науки належить пізнання минулого народу через вивчення життя ряду поколінь у стабільних, фіксованих осередках проживання як основи формування нації та держави в її суспільно-політичному, соціально-економічному, ментально-культурному планах. Краєзнавча тематика в Україні особливо актуалізована в останні десятиліття. Оpubліковано ряд помітних досліджень історій конкретних сіл та містечок, на що раніше відчувався духовний голод: Качкан В. Незнищене село: сторінки історії села Рибного Тисменицького району у слові і документах. – Коломия, 2000. – 196 с.; Клишта П. І. Село Зазим'є на Київщині: Історико-краєзнавчий нарис. – К., 2000. – 224 с.; Гром Г. Франкові Нагуєвичі. –

Дрогобич, 2004. – 284 с.; Легендарна Буша: Історія, перекази, поезія. – Вінниця, 2004. – 120 с.; Романюк Я., Романюк Л. Залуччя над Черемошем. – К., 2004. – 262 с.; Панчук В. Мар'янівка – пісня і доля. – К., 2004. – 324 с.; Коритко Р. Данильче – село Опільської землі. – Львів, 2005. – 424 с.; Танцюра Г. Зятківці. Історико-етнографічний нарис. – К., 2006. – 640 с. та ін.

У Білій Церкві започатковано чи не найцікавіший у краєзнавстві напрям – проєкт «Родовідна книга». Зокрема, вийшли два томи: Чернецький Є., Бондар А. Українське село. Родовідна книга Красного та Затиші на Білоцерківщині (2011), Чернецький Є. Українське село. Зажинки до родовідної книги Потіївки на Білоцерківщині (2013).

Чимало видань безпосередньо висвітлюють фольклорно-етнографічну традицію населених пунктів: Медведик П. Село Жабиня на Зборівщині: Весілля. Народні звичаї та обряди. – Тернопіль, 1996. – 224 с.; Львів в українському фольклорі /Зібрав та впорядкував В. Сокіл. – Львів, 2006. – 288 с.; Пісні з Колодяжна /Записи, упорядкування і примітки О. Ошуркевича. – Луцьк, 2008. – 152 с.; Коломийки з села Верхня /Записи та коментарі М. Климшина. – Львів, 2000. – 168 с.; Народні пісні з батьківщини Івана Франка /Зібрав та упорядкував В. Сокіл. – Львів, 2003. – 408 с.; Пісенна традиція села Лука /Автор-упорядник І. Павленко. – К., 2009. – 248 с.; Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини. – Т.2 /Упоряд. О. Рубан. – К., 2009. – 640 с. (сюди ввійшли фольклорні та етнографічні матеріали, зібрані відомим вченим В. Кравченком та його кореспондентами в селі Бехи Коростенської округи).

Як бачимо, велику роль у збереженні й популяризації традиційної творчості відіграє краєзнавча література. Історія населених пунктів безпосередньо пов'язана з фольклоротворенням, це засвідчують передусім топонімічні легенди й перекази, а також твори про конкретні історичні події чи документальних героїв – полководців, діячів повстанських рухів, масових заходів, засновників сіл. Нещодавно побачила світ книга, що у своїй назві містить жанрове означення «легенда»: Роглев Х. Й., Бошицький Ю. А., Голубаха І. А., Мунін Г. Б. Легендарні села України. – К., 2009. – 256 с. (сюди, зокрема, ввійшли розповіді про такі села, як Трипілля, Сокиринці, Микулинці, Невицьке, Качанівка, Дениші, Млинів та ін.).

Енциклопедією одного села, перлиною українського краєзнавства можна назвати велику за обсягом працю в двох томах, справжні сучасні фоліанти: Мовчан В. П., Нерубайський І. А., Олійник В. Й. Криві Коліна крізь терни і роки. В історії села – історія України. Історико-краєзнавча, художньо-публіцистична оповідь: У 2-х томах. – Т.1. – К.: КВІЦ, 2010. – 712 с.; Криві Коліна: долі людські. В історії села – історія України. Історико-краєзнавча, художньо-публіцистична оповідь. – К.: КВІЦ, 2012. – 748 с. Це науково-популярна, щедро ілюстрована багатопланова розповідь про історію села Криві Коліна Тальнівського району на Черкащині та про родоводи. Для того, щоб читач зміг уявити тематично-хронологічні обшири видання, варто бодай назвати структурні підрозділи.

Том перший. У передмові «З любов'ю до рідного краю» Степан Горошко – кандидат історичних наук, голова історико-культурологічного товариства імені Докії Гуменної – наголошує на подвижництві авторів книги: поета й журналіста Івана Нерубайського, краєзнавця Василя Олійника та місцевого мецената доктора економічних наук Володимира Мовчана. Автор передмови слушно підкреслив вагому роль фольклору – усної історії – у написанні краєзнавчої праці, своєрідної перлини, що вирає багатьма барвами. Це не тільки соціально-побутові, родинні перекази, але й пісні, частівки, примовки, прислів'я та приказки про різні часи й епохи від давнини до катаклізмів ХХ ст.

Справді, соціолокальне середовище – найродючіший ґрунт для творчості, що виникає і поширюється усно. Можна навести чимало прикладів того, як в одному населеному пункті було зафіксовано тисячі фольклорних творів. Скажімо, Павло Гнідич у с. Бацманах Роменського повіту на Сумщині записав сотні народних пісень, казок, легенд, переказів і опублікував їх 1915-1916 рр. кількома збірками. Сільський учитель Гнат Танцюра в 1920-х – 1950-х роках у своєму рідному селі Зятківцях Гайсинського району Вінницької області записав декілька тисяч пісень, багато прислів'їв та приказок, загадок, замовлянь, переказів. Від талановитої народної співачки Явдохи Зуїхи, відомої нині в усьому світі, записано 1008 пісень! («Пісні Явдохи Зуїхи». – К., 1965. – 810 с.). Окрім цього, Гнат Танцюра здійснив опис традиційного весілля: опис обряду за етапами, 800 пісень, 144 танці та ігри («Весілля в селі Зятківцях». – К., 1998. – 404 с.) і написав історію рідного села. Наш сучасник фольклорист Іван Хланта на Закарпатті записав і видрукував десятки збірок пісень, казок, легенд і переказів, створив у рідній школі села Копашнево Хустського району унікальний Музей книги.

У частині першій книги «Криві Коліна крізь терни і роки» подано інформацію про первісні поселення на території краю, а також безпосередньо на кривоколінських землях. У другій частині «Там, де Тікич круто в'ється» вміщено розмаїтий матеріал, що стосується заснування та становлення села Криві Коліна; висвітлено історію кривоколінської церкви та життєписи священників; розділ «Наша річка. Усе про Гірський Тікич» – дивовижна розповідь на основі архівних документів, фольклорних свідчень, численних фотоілюстрацій про «ріку народної долі».

Цікаві топонімічні перекази про походження назв кутків села.

Частина третя названа «Кривавий ХХ вік, або століття розтерзанія України». Конкретні матеріали, що торкнулися людських доль, сімей, вражають. Це ті факти, що засвідчують істинну суть правителів, творців суспільних катаклізмів, родинних, національних трагедій, а найголовніше – оптимізм українців.

Наступна частина – «Наші вічні обереги». На першому місці – українська мова. Мова народу, мова держави. Проблема функціонування української мови в новочасі. Далі йдеться про храм науки – кривоколінську школу від церковно-парафіяльної та земської до лікнепу, семирічки, неповної середньої, середньої загальноосвітньої. Подано чимало фотоілюстративного матеріалу: учителів, учнів, випуски школи, починаючи від 1940 року до 2009-го. Розкрито історію сільських ясел та садочка, кривоколінських криниць, деяких родин, народних умільців та майстрів, місцевих поетів тощо.

П'ята частина «На межі тисячоліть» вміщує переважно публіцистичні матеріали з доміантою «Пильнуймо Україну. Любімо Україну!». На завершення подано альманах «Вулицями мого села» – цікаве поєднання науково-біографічного та художньо-публіцистичного стилів у виконанні краєзнавців та учнів (твори). Перед змістом наведено чималий за кількістю перелік наукової літератури та використаних джерел. Здається, в Україні на сьогодні ця книга – найфундаментальніша щодо задуму та втілення, коли йдеться про історію одного села, використання народних переказів, спогадів, документів, оригінальних ілюстрацій, малюнків, схем тощо.

Закономірно, що автори своєї енциклопедії села за перший том були відзначені краєзнавчою премією ім. Михайла Максимовича Черкаської обласної державної адміністрації й обласної ради (2010) та міжнародною премією в галузі української літератури і мистецтва ім. Володимира Винниченка Українського фонду культури (2012).

Другий том як органічне продовження першої книги так само має новаторський характер і присвячений висвітленню життя родин кривоколінців за досить тривалий період. Автори втілили задум краєзнавчої історії родоводів досить своєрідно: переважно через фотоілюстративний матеріал. Праця могла б перетворитися на фотоальбом із сільського життя, що, зрозуміло, мало

б свої позитиви, але стратегічне мислення авторів дозволило поглибити виклад історії родин завдяки цінним текстовим документальним матеріалам: спогадам, переказам, фрагментам з епістолярію, довідкам про історичні події та про людей – від столітнього Григорія Яковича Реньгача (с.743) до немовлят.

Структура другого тому: передмова, три частини, додатки, післямова.

У першій частині «Літопис рідного краю» подано відгуки на книгу «Криві Коліна: крізь терни і роки». Цей матеріал має таку послідовність: офіційні листи-відгуки, листи-подяки; відгуки науковців; відгуки з-за кордону; віршовані відгуки тощо. Вражає, що це не просто відгуки на книгу й висока оцінка авторської праці, а глибокі роздуми про долю українського народу, націєтворчість, про нагальну потребу пошуководслідницької роботи в кожному краї.

Наприкінці першої частини в рубриці «Неоціненна знахідка» вміщено нарис викладача історії Людмили Трощинської (Гук) «Історія одного родоvodu». Імпульсом до написання оригінального тексту стала документальна довідка про селян Кривих Колін Уманського повіту Київської губернії від 1850 року. Авторка розшукала дані про своїх пращурів, навела дати їхніх народжень, розповіла про долі, подала двадцять документальних світлин. От би кожен учитель в Україні узяв за приклад працю Л. Трощинської та написав історію свого родоvodu!

«Життя прожити...» – назва другої частини. Подані матеріали підтверджують народний вислів «Життя прожити – не поле перейти». У розділі «Воїни-інтернаціоналісти. Кривоколінці в «гарячих точках» планети» вміщено цікаві пізнавальні розповіді «Кубинець», «В'єтнамець», «Афганці». Автори не уникають констатувати гірку правду: «...В результаті ветерани Афганістану на просторах СНД виявилися кинутими напризволяще. Україна – не виняток» (с.71).

Багато тривожних фактів подано в розділі «Чорнобильська трагедія. Кривоколінці-ліквідатори». Сприйняття тексту підсилюють світлини та емоційно наснажені поетичні рядки Бориса Олійника, Ліни Костенко, Світлани Йовенко, а також Віктора Задворного («Героям Чорнобиля») та одного з авторів книги Івана Нерубайського:

*Косить Чорнобиль нас, косить,
Косить страшніше війни.
Жалібно вітер голосить:
Рано відходять сини.*

Наступний розділ: «Інженери, агрономи, учителі... Кривоколінці, що здобули вищу освіту» – чудовий приклад для сучасних учнів не зупинятися на досягнутому, навчатися, самоздійснюватися як особистості. До цікавинок розділу належить інформація про студентів – випускників Кривоколінської школи.

Найбільша за обсягом у книзі частина третя «Пам'ять незгасна» має підзаголовок «Ой роде наш красний, роде наш прекрасний. Кривоколінські сім'ї у світлинах». У короткій преамбулі автори зазначають: «Що є найдорожчим у житті кожної людини? До чого вона горнеться і що береже у своїй пам'яті до скону? Звичайно ж, це рідна оселя, це найдорожчі у світі люди – батьки, це, зрештою, пам'ять про своїх предків... Якби нас навчили вклонятися рідному порогові, рідній мові, може, тоді не розгубили б ми зібраної попередніми поколіннями духовної спадщини і були б добрішими й милосерднішими. Можливо, не було б тоді по селах смутних батьківських осель – полишених гнізд... Тож бодай через світлини загляньмо в це домашнє вогнище, часом залишене напризволяще, переступімо поріг тієї старої української хати, в якій ми народилися й вирости і в якій ще залишився дух мудрих народних традицій, що споконвіку формували в людині добрі почуття, працювиту вдачу, чутливу до краси душу. Адже світлини – це не лише зафіксована мить життя. Це насамперед наша родовідна пам'ять, можливість сучасників зберегти дорогі образи своїх рідних і близьких для прийдешніх поколінь, це святі реліквії кожної сім'ї, кожного родоходу. Зрештою, у цих німих свідках, як у дзеркалі, відбиваються різні епохи й часи, що є історичною пам'яттю всього народу» (с.139).

Фотоілюстративний, текстовий матеріал подано в розділах за вулицями, починаючи з центру: «Вулиця Івана Мазепи», «Вулиця Богдана Хмельницького. Крутівка», «Вулиця Перемоги. Цандрівка (Нижча вулиця)», «Вулиця Петра Сагайдачного. Цандрівка-Голубівка (Вища вулиця)», «Вулиця Тараса Шевченка. Йончаківка», «Вулиця Лесі Українки. Левада». Найбільше хвилюють старі (початку ХХ ст., 1930-х, 1940-х, 1950-х років) світлини із зображенням багатодітних сімей, де є бабусі й дідусі, батьки, внуки. Та й новіші ілюстрації не залишають байдужими

споглядальників: фотографії наречених, братів, сестер, молодих матусь із дітьми, бабусів з онуками, парубків, подружок-говорюшок, хлоп'ят, юних красунь на тлі квітучого соняшникового поля, водограю, автомашини, домашнього інтер'єру тощо. Та ще й у різноманітному одязі – традиційному українському урочистому вбранні, службовій уніформі, робочій, довільній одяганці чи й пляжній – на річці, ставку. Сумні й веселі, згорьовані й безтурботні, замріяні та вдумливі образи. Огром почуттів, емоційних станів, думок та асоціацій викликають прості й амбітні, з лукавинкою та безхитрісні, серйозні й відповідальні, усміхнені, з бісиками і теплом в очах погляди. Промовляють не лише очі – промовляє душа.

У «Додатках» унаочнено одну з найтрагічніших сторінок Другої світової війни, німецько-радянського протистояння: подано унікальну світлину Уманської ями 1941 року, зроблену одним із німецьких фронтових кореспондентів, а далі – світлини із життя колишнього кривоколінського колективного господарства імені Івана Франка: люди, коні, корови, автомашини, трактори, комбайни, агітбригада... На завершення книги подано дещо із культурного і спортивного життя села: світлини учасників драмгуртка, художньої самодіяльності, духового оркестру, хору, етнографічного музею, концертних виступів ансамблів тощо.

«Післямова» – вірш Івана Нерубайського «Оце така історія села» з оптимістичним запевітним акордом:

*У книгах – пам'ять наша пролягла.
Несить її від роду і до роду –
І житиме в історії села
Історія українського народу.*

Отже, дві книги В. Мовчана, І. Нерубайського та В. Олійника про село Криві Коліна – унікальна, безпрецедентна в Україні краєзнавча перлина, значний внесок у вивчення історії краю, відродження традицій, патріотичного виховання, родинознавства, турботу про природу й екологію душі. Українське село було й залишається потужним фактором пізнавально-інформаційної діяльності, естетичного змістонаповнення та формування високих і світлих ідеалів добра, любові, пам'ятливості, працюovitості, вірності Батьківщині.

